

AHVÂZÎ, Hasan b. Ali

(حسن بن علی الأهوازي)

Ebû Ali Hasen b. Ali b. İbrâhîm

b. Yezdâd el-Ehvâzî

(ö. 446/1055)

Kıraat, hadis ve kelâm âlimi.

İbn Yezdâd adıyla da tanınır. Hayatı hakkında kaynaklarda bulunan pek az bilgiye göre 360 (971) veya 362 (973) yılında Ahvaz'da doğdu. İlk tahsilini burada yaptıktan sonra 391'de (1001) Dimaşk'a göç ederek oraya yerleşti. Bağdat ve Mısır'a seyahatler yaptı. Ahvaz'da Muhammed b. Muhammed b. Firûz'dan Kâlûn kıraatını, Muhammed b. Ahmed eş-Şenebûzî, Ebû Hafs el-Kettânî ve daha başkalarından da diğer kıraatleri okudu. Bağdat'ta Nasr b. Ahmed el-Mürçî, Muâfî el-Cerîrî, Ebû Hafs el-Kettânî, Ebû Bekir İbn Ebû'l-Hadîd ve Abdülvehhâb el-Küllâbî'den hadis okudu. Kendisinden hadis nakledenler arasında Abdürrahîm el-Buhârî, Abdülazîz el-Kettânî, Nasr el-Makdisî, Ebû'l-Kâsım en-Nesîb ve Ebû Sa'd b. Tüyûrî gibi hadisçiler bulunmaktadır. Henüz hocalarından bazıları hayatta iken sonra Şam'da kıraat okutmaya başlamış, Ebû Ali Gulâm el-Herâs, Ebû'l-Kâsım el-Hüzelî, Ebû Nasr Ahmed b. Ali ez-Zeynebî ve Ebû'l-Kâsım Abdülvehhâb el-Kurtubî gibi tanınmış kıraat âlimleri kendisinden faydalanmıştır. Ahvâzî Dimaşk'ta vefat etti (4 Zilhicce 446/6 Mart 1055).

Hadis ve fıkıh alanındaki otoritesi, güvenilirliği tartışılabilir bile o kıraat ilminde devrinin imamı sayılmış, hatta İbn Tağrîberdî'ye göre (bk. *en-Nücûmü'z-zâhire*, V, 56) vefatından sonra Şam'da ondan daha üstün kıraat üstadı yetişmemiştir. Bununla birlikte İbn Asâkir, Sâlimiyye mezhebi mensupları arasında saydığı Ahvâzî'nin kıraat ilmine dair verdiği bilgilere de güvenilemeyeceğini ileri sürmüş, ayrıca kendisini Müşebbihe, Mücessime ve Haşviyye gibi Ehl-i sünnet dışı fırkalardan olmakla itham etmiştir (bk. *Tebî'nü kezîbî'l-müfterî*, s. 364-371). Ahvâzî eserlerinde Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'yi tenkit ederek Eş'arî'nin görüşünün aksine ehl-i bid'atın tövbesinin kabul edilemeyeceğini iddia etmiş ve Âl-i İmrân sûresindeki iki âyeti (3/90-91) bu iddiasına delil göstermişse de söz konusu âyetlerde ehl-i bid'attan bahsedilmeyip yalnızca "inandıktan sonra yine kâfir olan ve küfürde aşırı gidenlerin tövbelerinin kabul edilemeyeceği" belirtilmiştir.

Eserleri. Kaynaklarda yer alan ve çoğu kıraat ilmiyle ilgili olan eserleri şunlardır: 1. *et-Teferrûd ve'l-ittifâk beyne'l-Hicâziyyîn ve's-Şâmiyyîn ve ehli'l-'İrâk* (bk. Kehhâle, III, 247). 2. *el-Vecîz fi'l-kırâ'âtî's-şemâniyye*. 3. *Kırâ'atü'l-Hasanî'l-Başrî ve Ya'kûb*. 4. *Kırâ'atü İbn Muhayşın*. 5. *el-İknâ' fi'l-kırâ'âtî's-şâzze* (bu eser Ebû'l-lz el-Kalâni-sî'ye de nisbet edilir). 6. *en-Neyyirü'l-celî kırâ'atü Zeyd b. 'Alî*. 7. *el-Beyân fî şerhi' ukûdi ehli'l-îmân*. Akaide dair hacimli bir kitap olduğu bildirilen bu eserde, Hz. Peygamber'in, Allah'ı kırmızı bir deve üzerinde olduğu halde Arafat'ta gördüğüne ve buna benzer bazı konulara dair mevzû hadislerle yer verildiğinden, müellifi kelâmcıların şiddetli tenkit ve hücumlarına uğramıştır (bk. Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 15). 8. *Mesâlibü İbn Ebî Bişr el-Eş'arî*. Mu'tezile, Muattıla ve *zenâdika**'ya yardım etmekle suçladığı Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin hatalı saydığı görüşlerini tenkit etmek için yazdığı eserdir. İbn Asâkir, Eş'arî'ye yöneltilen bu tenkitleri *Tebî'nü kezîbî'l-müfterî* adlı eserinde cevaplandırıp reddetmiştir (s. 364-420). 9. *el-Fevâ'id ve'l-kalâ'id* (*el-Fevâ'id ve'l'avâ'id*). Kâtip Çelebi'nin bu adlarla zikrederek hem Ebû'l-Hasan el-Ahvâzî'ye hem de Ebû Ali el-Ahvâzî'ye nisbet ettiği (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1303) bu eserler Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Ferâ'idü'l-'avâ'id* (Lâleli, nr. 1582) ve *Kalâ'idü'l-ferâ'id* (Ayasofya, nr. 1665) adlarıyla ayrı ayrı kayıtlı olup bunlardan ilki fişlerde Ebû Ali el-Ahvâzî'ye ait olarak kaydedilmişse de eserin ona ait olması imkânsızdır. Çünkü yazmanın başında ve sonunda müellifine dair bir bilgi bulunmadığı gibi tefsir ile hadislerden derlenen ve âyetlerin hurûfî izahlarını ihtiva eden eserde Ahvâzî'nin vefatından sonra yaşayan Gazzâlî (ö. 505/1111), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Kurtubî'den (ö. 671/1273) nakiller yer almaktadır. *Kalâ'idü'l-ferâ'id* adlı eserin ise Ebû'l-Hasan b. Hasan el-Ahvâzî'ye ait olduğu yazmada açıkça belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Asâkir, *Tebî'nü kezîbî'l-müfterî* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimaşk 1347 — Beyrut 1399/1979, s. 364-420; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, IX, 34-39; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XVIII, 13-18; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 512-513; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, I, 221-222; İbn Tağrîberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1956 — Kahire 1383/1963, V, 56-57; *Keşfü'z-zunûn*, I, 140, 211; II, 1303, 1322, 1323, 2004; *Hediyetü'l-'arifîn*, V, 275; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifîn*, III, 247.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

AHYÂR

(أخيار)

Tasavvufta, dünyanın düzenini sağladıklarına inanılan ricâlû'l-gayb zümrelerinden birine verilen ad.

Ahyârın sayısı ve görevleri çeşitli kaynaklara göre farklılıklar gösterir. Bu konuyla ilgili olarak nakledilen, fakat sıhhat derecesi şüpheli olan hadislerde ahyârın sayısının yedi veya üç yüz olduğu rivayet edilmiştir. Bu hadislerle göre *abdâl** Şam'da, *nücebâ** Yemen'de, ahyâr ise Irak'tadır. Her asırda mutlaka mevcut olan ahyâr yeryüzünde durmadan seyahat eder. Ahyârı memnun etmek veya kızdırmak, Allah'ın rızasına veya gazabına sebep olacağı için onlara hizmet etmekten geri durmamak lâzımdır. Hücvîrî'ye göre sayıları 300 olan ahyâr, yeryüzündeki bütün meseleleri halledip karara bağlama yetkisine sahiptir. Hücvîrî'nin ahyâr konusunda verdiği bu bilgiler Câmî tarafından aynen tekrarlanmıştır. Ahyâr bazı kaynaklarda *ricâlû'l-gayb**'ın başka bir zümresi olan *ebâr** ile bir tutulmuş ve ahyâr ile ebrârın sayıları genellikle yedi olarak kabul edilmiştir. Bu yedi sayısından hareket edilerek bunların halk kültüründe ve tasavvuf çevrelerinde "heft-ten" (yediler) olarak tanınan grupla da aynı oldukları ileri sürülmüştür. Bundan başka "yediler" in Ashâb-ı Kehf olduğu söylenmişse de ahyâr her yerde bulunabilme özelliği dolayısıyla onlardan ayrılır. Ahyârdan olan velîlerin her birine Hasan ismi verilir. Kuzey Afrika halkı arasındaki tasavvuf anlayışına göre 300 veliden meydana gelen ahyâr, ricâlû'l-gaybın başka bir zümresi olan *nûkabâ** ile aynıdır.

İbnü'l-Arabî ricâlû'l-gaybı sınıflandırırken ahyârın sayısının tesbit edilemeyeceğini söyler. Ona göre ahyârın sayısı değişse de yeryüzünde daima varlığı devam eder. İbnü'l-Arabî bu konuda Kur'an-ı Kerim'in Sâd sûresindeki âyeti (38/47) delil olarak gösterir. Ancak bu âyetteki "ahyâr" kelimesinden ricâlû'l-gaybın bir zümresini anlamaya imkân yoktur. Zira buradaki ahyâr, 45. âyetle adları anılan İbrâhîm, İshak ve Ya'kûb'un da dahil olduğu peygamberleri tavsif için kullanılmıştır.

Ahyâr, Necmeddîn-i Kübrâ'nın *Uşûl-i 'Aşere* adlı eserinde bir tasavvuf cereyanı olarak ele alınmış ve tarikatlar tarîk-i ahyâr, tarîk-i ebrâr, tarîk-i şüttâr olmak üzere üçe ayrılmıştır. Bunlardan ahyâr tarîki, çok ve devamlı ibadet et-

mek suretiyle Allah rızasına ulaşacağına inanır, amel ve ibadet üzerinde hassasiyet gösterir. İlk zâhidlerin tuttukları yol, ahyâr tarikidir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, "hıyâr", "taşavvuf" md.leri; Sülemî, *Tabakât*, s. 32, 243; Hücvirî, *Keşfü'l-maḥcûb* (trc. A. R. Nicholson), London 1911, s. 214; a.e. (trc. Süleyman Uludağ), İstanbul 1982, s. 330; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥât*, II, 7, 31; Lâmiî, *Nefehât Tercümesi*, s. 24; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 25; İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûḥu'l-beyân*, İstanbul 1970, VIII, 70; H. Algar, "Akḫâr", *Elr.*, I, 740-741. TAHSİN YAZICI

AHZ

(أخذ)

Tasavvuf ve hadis ilimlerinde farklı anlamlarda kullanılan bir terim.

□ TASAVVUF. Arapça'da "almak" mânasına gelen *ahz* kelimesi bir tasavvuf terimi olarak çeşitli devirlerde farklı anlamlarda kullanılmıştır. İlk sûfiler benliğinden koparılıp alınmış ve bir cezbeyle kendinden geçerek Allah'a ermiş meczuplara *me'hûz* veya *müsteleb* (المستلب), bu hale de *ahz* diyorlardı. Görünüş itibarıyla deliye benzeyen bu meczuplar, ilâhî celâl ve azamet karşısında varlıklarından uzaklaşmış ve dünyadan habersiz hale gelmiş velilerdir. Ahz, cezbe makamının sonudur. Kalbe gelen vecd nuru onu latifleştirir; bu halin verdiği haz, sâliki *tefrika* halinden alır. Sûfiler, "Kul mecnun sayılmadıkça imanın hakikatine eremez" hadisiyle *me'hûzun* kastedildiğini söylerler (Serrâc, s. 420; yakın anlamlı bir hadis için bk. Heysemî, X, 75-76; Aclûnî, I, 187). Ahz, Hakk'ın, kulunu kendine çekmesi (cezb) ve âşıkın varlığını ezeli varlığa (ayn) atmasıdır. Onun için bu haldeki kimse "gâib'dir; halkı ve kendini göremez; aldığı Hakk'tan alır, verdiği Hakk'a verir. Meczubun bu haline *ahz* u *atâ* denir. İstikamet ve temkin makamı olan bu makama ulaşan sûfî, Allah'ın ahlâkı ile ahlâklanmış olur. Murakabe ehli, ihlâs makamında ve şevk halindeyken kalbine Allah'tan başka şeylerin (mâsivâ) gelmesi tehlikesiyle karşı karşıya bulunduklarından, kalblerine gelen kötü hâtıraları himmetleriyle uzaklaştırmadıkları takdirde muaheze edilirler (bk. el-Bakara, 2/284). Buna da *ahz* (kınama) adı verilir.

Son dönem mutasavvıfları tarikata girmeye *ahz-ı tarikat*, bir şeyhe bağlanmaya *ahz-ı yed* (el alma), belli duaları (evrâd, *ahzâb*) okuma iznine *ahz-ı zikir*, bu sayede mârifet ve irfan sahibi olmaya da *ahz-ı*

feyz demişlerdir. Gümüşhânevî, bu mânadaki *ahz*ı hadis öğrenme usulü "ahz"a benzeterek bir kimsenin tasavvufî bilgileri bu dört usulden (1. Musâfaha, zikir telkini ve hırka giyme yoluyla; 2. Kitapları okuyarak rivayet yoluyla; 3. Okunan kitapları kavrayarak dirâyet yoluyla; 4. Fiilen hizmet ederek, çile çekerek ve terbiye görerek) biri veya birkaçıyla ahzedeceğini söyler (ayrıca bk. İNTİSAP, MÜRİD).

□ HADİS. Hocadan hadis almak, öğrenmek mânasında kullanılan bir terim (bk. TAHAMMÜL).

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma*, s. 420; Baklî, *Şerḥ-i Şaḫhiyyât*, s. 406, 554; a.mlf., *Meşrebü'l-ervâḥ*, s. 113, 216; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, Beyrut 1967, X, 75-76; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 187; Gümüşhânevî, *Câmi'u'l-uşûl*, Kahire 1319, s. 61, 65, 116. SÜLEYMAN ULUDAĞ

AHZÂB

(bk. HİZB).

AHZÂB GAZVESİ

(bk. HENDEK GAZVESİ).

AHZÂB SÜRESİ

(سورة الأحزاب)

Kur'an-ı Kerim'in otuz üçüncü sûresi.

Tamamı Medine devrinde nâzil olan sûre yetmiş üç âyetten ibarettir. *Fâsıla**'sı, 4. âyetin sonundaki "lâm" harfi dışında "elif"tir. Adını, 20 ve 22. âyetlerinde geçen *ahzâb* kelimesinden almıştır. Ahzâb, "parça, kısım; cemaat; silâh ve harp aleti" gibi anlamlara gelen *hizb* kelimesinin çoğuludur. Bir Kur'an cüzünün dörtte birine de *hizb* adı verilir. "Onlar şeytanın hizbidirler" (el-Mücâdile 58/19) âyetinde olduğu gibi, bir kimsenin özel askerlerine, yakın adamlarına da *hizb* denmekle beraber sürede geçen *ahzâb* kelimesiyle, Hz. Peygamber'e karşı savaşmak üzere toplanıp Medine'yi kuşatmaya gelen ve Hendek Gazvesi'ne sebep olan müttefik düşman kuvvetleri kastedilmiştir. Bu sebeple Hendek Gazvesi'nin bir adı da Ahzâb Gazvesi'dir. Bu savaşta Medine'yi ele geçirmeyi, Hz. Peygamber'i ortadan kaldırıp müslümanları toptan imha etmeyi hedef alan yahudilerle Mekkeli müşriklerin planı, Hz. Peygamber'in Medine çevresine kazdırmış olduğu bir hendekle engellendi. Bu olaydan sonra müşrikler bir daha müslü-

Ahzâb sûresinin muhakkak hattıyla yazılmış ilk âyetleri

manlara karşı taarruza geçemediler. Neticede Müslümanlık Arabistan'da hızla yayılmaya başladı (geniş bilgi için bk. HENDEK GAZVESİ).

Sûrenin bazı âyetlerinin (12-27) bu olay üzerine nâzil olduğu görülmekle beraber sûre içinde daha sonraki olaylarla ilgili âyetler de bulunmaktadır. Meselâ, "Artık bundan sonra kadın almak sana helâl değildir" mealindeki 52. âyetin, çok kadınla evliliğe sınır koyan Nisâ sûresinden sonra geldiği anlaşılmaktadır. Buna göre, denilebilir ki sûrenin bütünüyle tamamlanması hicretin 9. senesine kadar sürmüştür.

Ahzâb sûresinde müslümanlar, İslâm düşmanlarının İslâmiyet'i yıkmaya ve zayıf düşürmeye yönelik saldırılarına karşı uyarılmakta ve onların ayrı din ve milletlerden olsalar dahi müslümanlara karşı birlikte hareket geçebilecekleri, silâh ve kuvvet zoruyla müslümanları imhaya kalkışabilecekleri belirtilmektedir. Silâh ve kuvvete başvurmadıkları barış zamanlarında da Hz. Peygamber'in şahsı ve aile hayatıyla ilgili iftira ve dedikodular yayarak İslâmiyet'i gözden düşürmeye, onu zihinlerden ve gönüllerden silmeye çalışacakları ifade edilmektedir.

Daha önce Mekke devrinde nâzil olan sûreler İslâmiyet'in parlak geleceğini müjdelerken, Müslümanlığın güçlenmeye başladığı sıralarda gelen bu sûre müslümanlara yönelik maddî ve kültürel tehlikelere dikkat çekmekte, çeşitli dinî cemaatler arasında kendilerine mahsus özelliklerle ayrı bir sosyal yapıya sahip olan müslüman toplumunun sağlam temellere dayanması gereğini ortaya koymaktadır. Bundan dolayıdır ki sûre içinde nesep, miras, nikâh, boşanma, giyim kuşam, görgü ve eğitim gibi hukuk ve ahlâkla ilgili âyetler bulunmaktadır. Gelecekçi ve dar çerçeveli aşiret düzeninin